

The article covers the problem of supply of Ukrainian schools with schoolbooks and textbooks during the period of Hetmanat of P. Skoropatskyi according to sources, newspapers and different scientific literature. The role of the Ministry of Education in publishing schoolbooks and textbooks in Ukraine is researched. We characterize the functioning of publishing department. The main tasks of this department were gathering materials for textbooks, protection of publishing houses, organizing of the Central bureau of Information. The Central bureau of Information was gathering data about all textbooks, both published and required on the territory of Ukraine. We analyze the work of expert boards. Their task was to help the Ministry of Education in providing schools with textbooks in different subjects. The functioning of publishing houses in bookprinting is researched. The author came to conclusion that the publishing during the governing of P. Skoropadskyi made a great progress.

Key words: *Ukrainian school, textbooks, publishing house, publishing department, expert board, publishing, trade barter, bookstore, public treasury, Ministry of Education, central bureau of information, Hetmanat.*

Отримано: 10.09.2015 р.

УДК 378.091.12:005.953.5–057.87(477.4)«192/193»

Олександр Комарніцький

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1920-1930-ті рр.)

У статті розповідається про підготовчу роботу, хід та результати проходження педагогічної практики студентами педагогічних навчальних закладів Правобережної України у 1920-1930-х рр. Автор на конкретних прикладах показав позитивні і негативні сторони в її організації.

Ключові слова: *практика, студенти, інститут, технікум, група.*

Специфічною формою та засобом навчання у педагогічних навчальних закладах у 20-30-ті рр. ХХ ст. була навчальна практика, яка розподілялася на педагогічну, методичну, виробничо-педагогічну, аграрно-індустріальну, психолого-педагогічну, політико-просвітницьку, суспільно-політичну, педологічну¹. Окремі аспекти цієї проблеми висвітлювалися у працях В.К.Майбороди², С.О. Нікітчиної³, Н.М. Дем'яненка⁴, І.О. Кліцакова⁵, О.А. Лавріненка⁶, О.О. Лаврут⁷.

У нашій статті покажемо підготовчу роботу, хід та результати проходження педагогічної практики студентами педагогічних навчальних закладів Правобережної України у 1920-1930-х рр.

Чільне місце у формуванні майбутніх вчителів займала педагогічна практика. Професор Кам'янець-Подільського ІНО М.В. Курневич вважав, що для підготовки повноцінного спе-

ціаліста важливо дати можливість студентам набути не лише певних теоретичних знань, але й практично опанувати педагогічним процесом в усій його складності, набути навиків і умінь, необхідних для майбутньої практичної роботи учителя⁸. Завдання практики полягали в тому, щоб охопити всі сторони педагогічного процесу, всі ділянки роботи педагога⁹.

Проходженню педагогічної практики передувала підготовча робота. Готували студентів упродовж всього навчального року. Відповідну організаційно-методичну роботу проводили комісії з педпрактики, які склалися, наприклад, у 1925-1926 н.р. у Волинському ІНО, з викладачів педагогіки, дидактики та методик окремих дисциплін, а також трьох представників від студентства¹⁰. У тому навчальному році відвідуваність засідань комісії студентами складала лише 33% (загальний для всіх членів комісії відсоток складав 58%)¹¹. Така ж комісія функціонувала у 1923-1924 н.р. у Київському ІНО. До її складу на факультеті професійної освіти входили декан К.Ф. Лебединцев, секретар О.М. Раєвський, викладач Н.М. Ковальов, асистент І.Д. Фінкельштейн, студентка Дворнака. Ковальов був відповідальним за проведення практики у технікумах і профшколах, Фінкельштейн – у школах¹². Комісія з педпрактики працювала і на факультеті соціального виховання¹³.

Подібні органи діяли і в 1930-ті роки. Наприклад, в 1931-1932 н.р. у Вінницькому ІСВ діяло методично-консультаційне бюро, яке надавало студентам письмові консультації¹⁴.

Питання практики розроблялися і на кафедрах педагогічного профілю педвишів (зокрема, у Київському ІПО)¹⁵. У педагогічних навчальних закладах функціонували кабінети соціального виховання, які «відбивали динаміку педагогічного процесу радянської школи й служили за консультаційну станцію для масової школи». Студенти-практиканти поповнювали фонди кабінету матеріалами педпрактики (наприклад, у Волинському ІНО)¹⁶.

Перед початком практики проводилися настановчі конференції, загальнополітичний та педагогічний інструктаж, інструктаж з окремих методик, на яких студенти отримували відповідні завдання (наприклад, у Кам'янець-Подільському ІНО¹⁷, Житомирському¹⁸ та Уманському ІСВ¹⁹, Коростишівському педтехнікумі²⁰). На конференціях студентів ділили на підгрупи (до 5 осіб)²¹.

У ряді випадків для практикантів організували 2-3 денні семінари (зокрема, у 1932-1933 н.р. у Житомирському ІСВ), на яких обговорювали найбільш актуальні питання методик, підручної літератури тощо. Знаючи про завдання практики, умови праці молодь могла заздалегідь підготуватися до участі у роботі семінарів²². У Київському ІСВ у 1930-1931 н.р. на семінарі студенти працювали у таких напрямках: «Методика викладання математики» (6 год.), «Педагогіка» (10 год.), «Методика мови» (6 год.), «Методика літератури» (4 год.), «Методика суспільствознавства»

(4 год.), «Про вибори до рад» (2 год.), «Побудова лекції в школі» (4 год.), «Аналіз програм ФЗС ШКМ» (4 год.), «Новий етап колективізації сільського господарства» (4 год.)²³. У Тульчинському педтехнікумі в 1934-1935 н.р. методисти провели настановчі лекції на такі теми: «Методика вивчення пісків у школі», «Методика викладання мови у молодшому концентрі» тощо²⁴.

Все ж, вже на цьому етапі педпрактики мали місце недолики. Так, у Кам'янець-Подільському ІСВ повідомляли, що у 1931-1932 н.р. студенти II курсу, які працювали в школі у першу зміну (у першому семестрі), прибули непідготовленими, оскільки для них провели «короткий інструктаж»²⁵. Керівництво Київського російського педтехнікуму скаржилося на те, що від НКО у 1933-1934 н.р. не надійшло методичних вказівок про проведення педпрактики. Тому вирішили використати практичний досвід Московського зразкового технікуму²⁶.

Окремі архівні документи, матеріали періодичної преси, наукові дослідження містять інформацію про хід педпрактики. На жаль, обмаль інформації про початок 1920-х рр. Окремі дані про проходження студентами практики у цей період містяться у монографії української вченої Н.М.Дем'яненко. Вона зазначає, що у цей період не було уніфікованих вимог до проведення практики і кожний педвиш організував її по-різному, враховуючи місцеві особливості. Зокрема, у Київському ІНО у 1920-1921 н.р. студенти I-II курсів шкільного відділення факультету соціального виховання займались обстеженням дитячих закладів. Практичні заняття передували теоретичним курсам («Організація установ соціального виховання») і вивченню методів викладання в школі, які вводилися з другого року навчання. Звіт про хід педпрактики містив інформацію про організацію соціального, розумового та фізичного виховання в школі, а на II курсі – ще й характеристику методів виховання. На III курсі студенти відвідували уроки провідних викладачів, а потім обговорювали й аналізували їх на конференціях. Педпрактика четвертокурсників включала безпосередню самостійну роботу студентів у зразкових дослідних закладах. При цьому студенти проводили уроки протягом тижня, а наприкінці року кожен з них повинен був дати показовий урок із спеціальності, пов'язавши його з роботою в гуртках і клубах, а також організувати й провести екскурсію. Практиці передувало викладання дисциплін педагогічного циклу «Предмети педагогічного характеру і трудові процеси»²⁷.

У 1923-1924 н.р. студенти факультету соціального виховання Київського ІНО проходили педпрактику у 10 дитячих садках, 8 дитячих будинках, 16 трудових школах, дитячому містечку «Ленінськ», 4 районних клубах «молодих ленінців». У трудових школах працювали 169 студентів, серед яких було 63 першокурсники, 57 другокурсників, 49 третьокурсників, у дит-

будинках – відповідно 64, 20, 31, 13, у дитсадках – 81, 18, 13 і 50, дитячому містечку «Ленінськ» – 161, 92, 36, 33, у клубах «молодих ленінців» трудилися 32 студенти II курсу і 36 – III-го²⁸. На факультеті професійної освіти акцент робили на проходженні практики третьокурсниками. Вони працювали у 16 професійних школах ФЗУ. Перед початком практики молодь поділили на підгрупи по 2-3 особи і прикріпили до конкретної шкільної групи чи класу. Практику пройшли 330 студентів. Практикантів зобов'язували підготувати звіт про стан школи, методи викладання у ній фахової дисципліни. Студенти у ході практики мали відвідати школи не менше 12 разів, взяти участь у засіданні педради та бути присутніми на загальних зборах учнів, на шкільних святах, організувати екскурсії. Другокурсники відвідали 4 робітфаки, 2 педкурси, 18 трудових шкіл²⁹.

У Волинському ІНО в 1920-1921 н.р. практикою охопили лише студентів випускного курсу, насамперед тих, які не мали досвіду учительської роботи³⁰. Цікаво, що у травні 1922 р. у звіті про діяльність Волинського губернського відділу народної освіти зазначалося, що нормальній роботі ВІНО перешкоджали школи, які містилися на першому поверсі навчального корпусу закладу. Тому пропонувалося залишити лише одну школу для проведення тут педпрактики³¹. У 1922-1923 н.р. студенти групами по 6-10 осіб відвідували дитсадки (2 год. на тиждень), а потім обговорювали результати на заняттях³². Проводили спостереження також і у Вінницькому³³ та Кам'янець-Подільському ІНО. Що стосується останнього, то студенти практикувались у дитбудинку, який діяв при ІНО. Щоправда, він внаслідок несприятливого матеріального становища «не відповідав своїй меті: іменно бути педагогічною лабораторією для безпосередніх спостережень». Планувалося налагодити зв'язки з дитбудинками дефективних та «нормальних» дітей, а також створити при ІНО зразкову 7-річну школу³⁴. У 1922-1923 н.р. студенти в літньому та осінньому триместрах проводили обстеження закладів соціального виховання (дитбудинків і дитсадків). Зібраний матеріал було ретельно опрацьовано, після чого провели конференцію вчителів закладів соціального виховання, на якій доповідали про почерпнутий студентами досвід³⁵.

Значно більше інформації про проведення педпрактики у середині 1920-х – у 1930-х рр. Кожний педагогічний навчальний заклад формував свої бази практики. Наприклад, студентство Кам'янець-Подільського ІНО у середині 1920-х рр. проходили педпрактику у дитячому містечку, трудових школах №2, 5 і 7, єврейській трудовій школі, залізничній школі, дитбудинках міста³⁶. Молодь українського сектору Київського ІСВ у 1930-1931 н.р. практикувалася у школах 64 районів УСРР³⁷, єврейського – у 17 містах³⁸. Студенти Житомирського ІСВ у першому семестрі 1932-1933 н.р. відбували практику у 16 райо-

нах, а у другому – 15³⁹. У Бердичівському ІСВ у 1931-1932 н.р. бази практики розміщувалися у 4 районах – Бердичівському, Козятинському, Махнівському, Чуднівському⁴⁰. Студентська молодь Польського педінституту у 1933-1934 н.р. трудилися у 13 киявських школах, школах сліпих, глухонімих, розумово-відсталі, на педагогічній станції⁴¹.

Базові заклади мали і педтехнікуми. Так, для Вінницького українського педтехнікуму у 1933 р. базовими було визнано Вінницькі фабрично-заводську школу №15, середню школу №15, піонерські загони шкіл №1 і №9⁴², у 1936 р. – міські середні школи №12 і 15, школу с. П'ятничани⁴³. Студенти Вінницького єврейського педтехнікуму у 1931-1932 н.р. проходили педпрактику у єврейських національних школах Вінницької області⁴⁴. Молодь Київського польського педтехнікуму у 1934-1935 н.р. прийняли в п'ять киявських шкіл (№ 6, 8, 11, 20, 76). Найбільше студентів викладали математику – 19 осіб. Уроки мови проводили 9 осіб, біології – 8, географії – 4⁴⁵.

Студентство Київського російського педтехнікуму у середині 1930-х рр. прикріпили до російських шкіл № 6, 13, 44, 51, чеської № 23, німецької № 24, 7 дитсадків⁴⁶. Студенти шкільного відділу Коростишівського педтехнікуму у 1931-1932 н.р. проходили практику у Брусилівському, Потіївському, Чернігівському, Володарському і Коростишівському районах, дошкільного – в містах Київ, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Шостка, Вознесенськ, Лиман, Одеса, Балаклея; чеського – Базарському, Славутському, Коростенському, Малинському, Черняхівському, Ізяславському районах⁴⁷. Студентство Корсунського педтехнікуму у 1925-1926 н.р. практикувалося у місцевих семирічній і чотирирічній трудових школах та дитсадку, а також в дитбудинках у Богуславі, Шполі, Каневі, Таганському дитячому містечку, в різних школах Корсунського району⁴⁸. В Могилів-Подільському педтехнікумі у тому навчальному році студентів поділили на групи по 8-10 осіб і прикріпили до чотирьох семирічних і однієї чотирирічної школи, дитячих містечка і колектора. Педпрактику проходили один день на два тижні⁴⁹. Молодь Проскурівського польського педтехнікуму трудилася у місцевих 5-й польській і семирічній школах⁵⁰. Тоді ж студенти I курсу Проскурівського українського педтехнікуму практикувалися в школах міста, другокурсники – в сільських школах та політзакладах Проскурівського району, третьокурсники – в сільських та міських школах і політзакладах Проскурівського округу⁵¹. В 1931-1932 н.р. практика відбувалася у школах Деражнянського, Проскурівського, Меджибіжського, Волочиського та Летичівського районів⁵². За Тульчинським педтехнікумом для забезпечення чіткої організації педпрактики у 1934-1935 н.р. закріпили 3 школи: неповну середню у м. Тульчині і дві сільські – у селах Кинашів і Нестерварка⁵³. Молодь Шепетівського педтехнікуму у першому

триместрі 1925-1926 н.р. 15 днів педпрактики відбувала у міській трудовій школі, а в другому – у сільських школах Шепетівського округу, теж 15 днів⁵⁴.

Терміни практики не були уніфікованими, розподілялися порціями. Так, на I курсі у 1925-1926 н.р. на практику в педтехнікумах відводилося 36 год.⁵⁵. У Тульчинському педтехнікумі вона тривала 4 дні⁵⁶, а в Житомирському єврейському педтехнікумі для цих потреб упродовж року виділявся один день на тиждень⁵⁷. У Кам'янець-Подільському ІНО на проходження педпрактики першокурсниками відводилося 12 днів⁵⁸.

Педпрактика на I курсі пов'язувалася із теоретичним курсом, наприклад, у Білоцерківському педтехнікумі з дисципліною «Система освіти і соціуму в УСРР»⁵⁹, у Тульчинському педтехнікумі – з педологією, семінарами соціального виховання, комуністичним дитячим рухом⁶⁰. Практиканти-першокурсники ознайомилися з типами закладів соціального виховання, профосвіти і політосвіти, їх роботою шляхом спостережень та «обслідувань» (зокрема, у Волинському⁶¹ та Кам'янець-Подільському ІНО⁶², Польському педінституті⁶³, Уманському⁶⁴ та Шепетівському педтехнікумах⁶⁵, технікумах Житомирщини⁶⁶ і т.д.), у ході яких вивчали дітей, виділяли окремі елементи в їх житті, аналізували роль та місце вихователя та вчителя в процесі виховання. Молодь також брала участь у житті дитячого закладу, виконуючи індивідуальні й колективні роботи з вивчення окремих питань педагогіки, організувала дитячі свята, вечори⁶⁷.

Результати роботи студентство викладало у рефератах, які оприлюднювали на семінарських заняттях (наприклад, у Вінницькому ІНО)⁶⁸.

На II курсі тривалість практики зростала. Наприклад, у Кам'янець-Подільському ІНО в 1925-1926 н.р. вона становила 14 днів⁶⁹, Житомирському ІСВ у 1932-1933 н.р. – 14 днів⁷⁰. Як на I курсі, так і на II курсі педпрактика відбувалася у тісному зв'язку з теоретичним навчанням. Зокрема, з Київського ІНО повідомляли, що на факультеті професійної освіти педпрактика проводилася у старших групах трудових шкіл у зв'язку з курсом «Організація народної освіти в СРСР»⁷¹. У Білоцерківському педтехнікумі практика мала організаційно-педагогічний характер. Її основою були курси «Комдитрух», «Організація дитячого колективу»⁷².

Другокурсники працювали помічниками вчителя чи вихователя⁷³. Зауважимо, що уніфікованої програми педпрактики не було. Тому вище організували її на свій розсуд. Так, у Кам'янець-Подільському ІНО в 4-му триместрі 1925-1926 н.р. студенти вивчали окремі ділянки роботи закладів соціального виховання. У 5-му триместрі вони на практиці засвоювали та аналізували методи роботи в школі. У 6-му триместрі молодь у школах проводила екскурсійну і краєзнавчу робо-

ту, брала участь в організації літніх піонерських таборів⁷⁴. У Волинському ІНО в тому навчальному році другокурсники працювали у трудових школах, у яких насамперед проводили для школярів екскурсії «в природу», вивчали організацію навчального процесу у цих закладах⁷⁵. Крім того, ознайомилися з організацією та методами роботи міських ланок «комуністичного дитячого руху» («комдитруху»), шляхом прикріплення студентів до окремих ланок при підприємствах і закладах Житомира. Спочатку вони проводили лише спостереження, але невдовзі їх почали залучати до активної роботи: молодь керувала зборами, здійснювала підготовку до свят, читала лекції, проводила екскурсії, брала участь у роботі різних комісій. У більшості робота студентів була досить результативною, про що вожаті писали у своїх звітах. Результати роботи обговорювалися на підсумковій конференції⁷⁶.

У трудових школах, дитсадках і дитбудинках у 1924-1925 н.р. практикувалися студенти II курсу Київського ІНО⁷⁷. У наступному навчальному році у перших з них працював 331 другокурсник із наявних 392⁷⁸. У Київському ІНО на початку 1930-х рр. педпрактика тривала 5 декад. Вона складалася з двох частин – аналітично-дослідної роботи і безпосередньої участі у педпроцесі. У ході першого етапу студенти вивчали окремі аспекти навчальної роботи у школах. Зокрема, у ході роботи розроблялися такі практичні теми: «Учбові плани в учбових установах», «Організація роботи», «Виробниче навчання», «Лабораторно-бригадний метод роботи», «Лекційна метода», «Метод розмови», «Громадсько-політична робота». Змістом другого етапу стало охоплення студентів видами педагогічної роботи, а також проведення ними пробних уроків⁷⁹.

Певні особливості мала практика у педтехнікумах. Так, у закладах Житомирщини в 1925-1926 н.р. другокурсники шляхом спостережень знайомилися з роботою трудових шкіл. Перед їх відвідуванням з кожною ланкою розбирався той матеріал, який мав викладатися у школі, аналізувалися можливі форми і методи його вивчення. На спостереження на кожну ланку виділялося від 4 до 6 год. Після цього ланки подавали звіти про свою роботу⁸⁰. Згодом студенти II курсу проводили у школах свої перші пробні уроки⁸¹. Крім того, вони брали участь в організації клубної роботи⁸². Влітку групами по 15-20 студентів працювали у літніх дитячих таборах⁸³. У Вінницькому українському педтехнікумі студенти як «помічники вчителя» вели щоденники, проводили уроки⁸⁴. Молодь Шепетівського педтехнікуму у 1925-1926 н.р. наприкінці другого триместру розробляли комплекси і під керівництвом вчителів впроваджували їх у школах⁸⁵. Тоді ж студентство Уманського педтехнікуму практикувалося у трудових школах і в дошкільних закладах⁸⁶.

На випускних III і IV курсах студенти самостійно вели педагогічну роботу. Змістовну інформацію про перебіг пед-

практики випускників у 1920-х рр. містять окремі документи Держархіву Хмельницької області. Зокрема, в 1925-1926 н.р. у Кам'янець-Подільському ІНО третьокурсники, які проводили самостійну навчально-методичну й організаційно-виховну роботу в школах поділялися на ланки по 5-6 осіб на чолі з ланковим. Практиканти мали виконувати доручення учительського колективу, відвідувати засідання педрад та методичної комісії, вивчати роботу шкільної канцелярії, знайомитися з дітьми, їх настроями та відношенням до праці, тісно співпрацювати з вчителями в одному із класів молодшого концентру, виконувати їх вказівки. Ввечері практиканти працювали в гуртках із старшими школярами. Вони щоденно реєструвались про відвідування школи і залишали її лише з відома адміністрації. Кожний практикант мав провести два відкритих уроки («зразкові праці») відповідно у класах молодшого і старшого концентрів. За два дні до проведення уроку практикант подавав на розгляд та затвердження бюро педпрактики робочий план та детальний конспект роботи. Після проведення уроку відбувалося його обговорення та оцінювання, про що складався протокол, який йшов на затвердження загальнокурсової конференції. Практиканти також «шукали всякої нагоди» виконати «відповідальну самостійну роботу» з певної навчальної дисципліни, для чого теж складали плани та конспекти, які подавалися на розгляд членів бюро чи викладача-консультанта⁸⁷. Особлива увага приділялася педпрактиці студентів IV випускного курсу, перебіг якої був подібним до третьокурсників. Значна увага приділялася роботі всередині ланки, члени якої мали тісно контактувати між собою. У вільні від роботи години вони спостерігали роботу один одного, давали товариські поради та оцінювали показові уроки колеги. Практиканти проводили уроки з обраного фаху. Кожний з них зобов'язаний був вести щоденник. В одній із інструкцій за 1926 р. зазначалося: «Кожен студент-практикант проводить щоденник своєї роботи, звідки береться матеріал для характеристики цієї роботи, в додаток до атестації товаришів, керівника та педперсоналу дитячої установи. Характерні місця щоденника можуть бути заслужані і обмірковані на конференціях. Під час практикуму він переходить у дитячій установі, а після останньої конференції передається в бібліотеку педсемінара, а потім у майбутній кабінет комплексника. З огляду на це, щоденник повинен мати пристойний зовнішній вигляд і бути написаний чорнилом»⁸⁸.

Власне на педпрактику на III курсі відводився 21 день, на IV-му – 30⁸⁹.

Студентство Волинського ІНО у 1925-1926 н.р. проводило уроки у старших класах семирічних трудових шкіл Житомира⁹⁰. У перерві між другим і третім триместрами третьокурсники проходили практику у сільських трудових школах і закладах політос-

віти. Абсолютна більшість студентів ВІНО успішно виконували завдання педпрактики⁹¹. Третьюкурсники за дорученням НОП-комісії, проводили, зокрема у 15-й, 22-й, 23-й трудових школах міста, а також у Крошенській школі, тести Кортіса⁹². Молодь Вінницького ІНО трудилася у закладах соціального виховання як «штатні вчителі або самостійні практиканти»⁹³. Чимало студентів мали певний педагогічний стаж. У звіті про роботу інституту за I триместр 1923-1924 н.р. вказували, що «29 чоловік учителювало а установах соціального виховання м. Вінниці, де вважалися ... найліпшими педагогічними працівниками і вносили в ці установи нове життя»⁹⁴. Студентство Київського ІНО у середині 20-х рр. практикувалося у трудових школах⁹⁵.

Окремі документи повідомляють про проходження студентами педпрактики у 1930-х рр. Так, у Житомирському ІСВ в 1931-1932 н.р. практикувалися 245 осіб. Одна частина студентів (112 осіб) працювала у 24 районах, а інша (133 особи) – у 33 районах. З них 22 студенти відбували практику у робітфаках і технікумах, 56 – у школах молодшого і 167 – старшого концентру. Навчальне навантаження молоді складало від 19 до 48 год. на декаду. Студентство III курсів техніко-математичного та соціально-економічного відділів проходило практику спільно із студентами Кам'янець-Подільського ІСВ⁹⁶. В одному із документів за 7 серпня 1934 р. йдеться про те, що студенти Житомирського педінституту проходили педпрактику у 20-й школі міста⁹⁷. У замітці завідувача кафедри педагогіки А.Гінківського, яка була опублікована в інститутській газеті «За більшовицькі кадри», акцентувалася увага на необхідності поєднання педагогічної теорії з педпрактикою. Зазначалося, що відповідно до постанови ЦВК СРСР від 19 листопада 1932 р. про вищу школу при побудові навчальних планів і програм необхідно зв'язувати в єдиний процес теорію і практику з таким розрахунком, щоб кожний ступінь виробничої практики був підпорядкований відповідній частині теоретичного курсу. Водночас в інституті педпрактика на II-III курсах продовжувала залишатися відірваною від теорії, органічно з нею не пов'язаною⁹⁸.

Частина студентів виїжджали за межі регіону. Наприклад, у січні 1933 р. студенти III курсу аграрно-біологічного відділу Вінницького ІСВ у складі 25 осіб проходили педагогічну практику на Сумщині⁹⁹. Дирекція закладу регулярно залучала студентів-практикантів до профорієнтаційної роботи серед учнів шкіл, працівників різних закладів та установ Вінничини, сусідніх регіонів¹⁰⁰.

Не уніфікованою була система проходження педпрактики у педтехнікумах. Зокрема, на III курсі студенти Новоград-Волинського педтехнікуму у першому триместрі по черзі щодня відвідували трудові школи, де проводили спостереження педагогічної праці, а в другому – самостійно проводили уроки¹⁰¹.

Третьюкурсники Житомирського єврейського педтехнікуму у першому і другому триместрах двічі на тиждень відвідували школи, а в третьому – впродовж трьох тижнів практикувалися, виконуючи функції вчителів¹⁰². У 1927-1928 н.р. молодь проходила педпрактику у 70 школах Волинського, Шепетівського, Коростенського, Первомайського, Криворізького, Конотопського, Глухівського Округів, Молдавській Автономній СРР і т.д.¹⁰³ Студенти III курсу Житомирського українського педтехнікуму проводили активну клубну роботу в школах, лікнепах (1-й триместр), викладали відповідні предмети у початкових школах (2-й триместр), організовували екскурсії у дитячих закладах (3-й триместр)¹⁰⁴.

Молодь Корсунського педтехнікуму у 1925-1926 н.р. у першому триместрі шляхом анкетування вивчала учнів трудових шкіл «як з боку фізичного стану, так з боку сукупності уяв дитячих про оточення та з боку реальних знаннів». Після цього провели конференцію, на яку запросили і вчителів шкіл. На ній оприлюднили результати досліджень. У другому триместрі студенти впродовж двох днів спільно з викладачем-методистом вивчали педагогічний процес у школі, після чого молодь приступала до самостійної педпрактики, виконуючи функції вчителя як в шкільній, так і позашкільній роботі (робота в хатах-читальнях, лікнепі). У третьому триместрі впродовж 10 днів студенти працювали у дитбудинках¹⁰⁵. За схожим сюжетом проходила практика в Могилів-Подільському (у дитячому містечку)¹⁰⁶, Черкаському¹⁰⁷ та Уманському педтехнікумах. Що стосується останнього, то кожний студент у 4 школах міста провів від 18 до 24 год. Занять¹⁰⁸. Студенти Проскурівського педтехнікуму під керівництвом викладачів спочатку проводили пробні уроки, а згодом проходили безперервну педпрактику від 3 до 6 місяців у школах та дитсадках. У 1930 р. вона була виведена з навчального плану¹⁰⁹. Питання про практикування студентів неодноразово розглядалося на засіданнях комітету педтехнікуму, осередку КП(б)У. Так, 13 січня 1927 р. у резолюції загальних партійних зборів зазначалося: «Добиватися перед Окрнаросвітою про відведення для провадження практичних робіт Технікуму відповідної чотирохлітки як досвідно-зразкової школи»¹¹⁰.

У Київському російському педтехнікумі в другому семестрі 1934-1935 н.р. педпрактика поділялася на два періоди. Перший з них тривав з 29 січня по 10 березня 1925 р., коли студенти шкільного відділу відвідували школи, дошкільного – дитсадки один раз на тиждень. Другий етап відводився під проведення активної педпрактики (для шкільного відділу вона тривала з 1 до 11 квітня, а дошкільного – з 1 по 15 квітня). Для проходження педпрактики молодь поділили на бригади по 3-4 особи в кожній, які прикріпляли до певного класу на три дні, після чого студенти переходили в інший клас. Таким чином, впродовж 8 відвідувань молодь мала змогу побувати у трьох

різних класах початкової школи. У цей період студенти не лише спостерігали уроки вчителів, але й самі після ґрунтовної підготовки проводили уроки. Складений практикантом конспект погоджувався з вчителем класу і затверджувався методистом. Пробні уроки практиканти давали у присутності методиста, студентів, вчителя, керівника педпрактики після чого відбувалося обговорення заняття. У ході першого періоду кожний студент зобов'язаний був провести по 2 уроки – з російської мови і математики. У ході наступного етапу молодь групували на бригади по 2 особи, які на весь період практики прикріплювалися до певного класу в школі чи до певної групи в дитсадку. Кожний студент зобов'язаний був відпрацьовувати у школі повні два робочі дні, виконуючи функції вчителя – як навчальні, так і виховні. Крім того, впродовж наступних днів окремі студенти проводили уроки фізкультури і трудового навчання. Студентство організовувало «масові» (відкриті) уроки, на яких були присутні всі студенти, які проходили практику, відповідні методисти і керівник педпрактики. У дитсадках практиканти впродовж двох тижнів самостійно проводили роботу по всім видам діяльності. Перед початком практики на місці роботи проводилися спільні наради за участю практикантів і вчителів, на яких було дано вказівки як практично студенти повинні проводити роботу і яким повинно бути ставлення вчителів до практикантів. Окремі студенти провели у дитсадках показові уроки з природознавства, ігрової діяльності, трудового навчання, «живого слова». Кожний урок аналізувався¹¹¹.

У ряді випадків завдяки студентам вдавалося врегулювати проблему нестачі учительських кадрів. Наприклад, у 1930 р. Коростишівський педтехнікум направив 12 студентів II курсу для роботи в школах, покривши цим «недостаючу» кількість учителів в районі. Крім того, заклад силами студентів проводив обстеження стану загального обов'язкового навчання у районі¹¹².

У ході проведення практики часто виникали колізії щодо оплати праці учителів шкіл, які брали на себе відповідальність за успішне практикування студентства. Відповідно до угод, укладених між навчальними закладами і районними відділами народної освіти, останні мали прикріпляти студентів-практикантів до досвідчених учителів, забезпечити відвідування інструкторами рівно занять студентів проведення практикантських конференцій¹¹³. Учителі шкіл знайомили студентів зі своїми планами й програмами, були присутні при виконанні студентами навчально-виховної роботи й брали участь у конференціях з аналізу уроків¹¹⁴. У положенні «Про використання дитячих закладів Соцвиху і шкіл профосвіти в педагогічній практиці студентів педагогічних навчальних закладів і про загальні норми поведінки останніх» зазначалося, що праця учителів «дослідно-показових» і «практичних» закладів, які ін-

структували студентів, мала додатково оплачуватись з бюджету вишу¹¹⁵. Все ж, учителі часто належної платні не отримували. Зокрема, у липні 1924 р. ректор Кам'янець-Подільського ІНО В.О.Геринович у листі до Укрголопрофосвіти зазначав, що школи і дитбудинки, де студенти практикувалися, знаходилися на місцевому бюджеті і матеріально з ІНО не зв'язані. Оплата праці учителів і вихователів, які працювали з практикантами, не проводилася зовсім, оскільки з держбюджету кошти на ці потреби не поступали¹¹⁶. Архівні документи містять неодноразові звернення учителів до адміністрацій шкіл із проханням клопотати перед ІНО щодо оплати їхньої праці¹¹⁷.

Через ці та деякі інші причини положення угод часто не виконувалися, недостатньою була методична допомога студентам з боку як райвно, так і окремих шкіл. Зокрема, з Житомирського ІСВ повідомляли, що у 1931-1932 н.р. з 245 практикантів допомогу отримували лише 52. Дошкучала відсутність у школах і в райвно методичної та педагогічної підручної шкільної літератури¹¹⁸. У тому ж навчальному році, райвно в окремих випадках, порушивши угоду з Кам'янець-Подільським ІСВ, направляли їхніх студентів у некомплектні школи (школи молодшого концентру замість старшого), призначаючи їх завідувачами шкіл, учителями 2-3 класів у молодшому концентрі і т.д. У зв'язку з цим молоді «позбавлялася керівництва з боку педколективу школи або взагалі поставлен[а] бу[ла] в ненормальні умови роботи, [що] негативно відбивалося й на набутті студентами знань та навичок і на якості роботи самої школи»¹¹⁹.

У ряді випадків від практикантів відмовлялися. Адміністрація Коростишівського педтехнікуму повідомляла, що у 1931-1932 н.р. студентів дошкільного відділу відповідно до рознарядки НКО УСРР відрядили до міст Лиман, Одеса, Балаклея, Житомир, але місцеві райвно відмовилися приймати студентів. Через це нашвидкоруч змушені відрядити молоді до чотирирічних шкіл Коростишівського, Брусилівського та Потіївського районі. Що стосується чеського відділу цього ж закладу, то у чеські школи для проходження практики прийняли лише 3 студенти, інші мали працювати в українських школах¹²⁰. У 1933-1934 н.р. відмовилася прийняти студентів Київського російського педтехнікуму місцева школа № 45. Дещо пізніше це питання було врегульовано і після декількох відвідин студентами закладу його дирекція висловила вдячність педтехнікуму за «участь в роботі школи по підвищенню кваліфікації педагогів і з охотою потім приймала студентів на зразкові лекції і навіть на практику». Подібне мало місце в школах №6, 13¹²¹.

Мали місце випадки, коли працю студентів використовували не за призначенням. Наприклад, у Житомирському ІСВ в 1932-1933 н.р. із 177 практикантів, які повернулися з педпрактики, 106 працювали за фахом, 27 – додатково до фаху виконували і

роботу не за фахом, 5 – працювали не за фахом, 39 – трудилися у школах молодшого концентру¹²². Використовували не за призначенням також студентів Бердичівського¹²³, Вінницького¹²⁴, Кам'янець-Подільського ІСВ¹²⁵, Коростишівського педтехнікуму¹²⁶.

Частина завідувачів шкіл, порушуючи умови укладених договорів, самовільно затримували студентів на практиці. Наприклад, у 1932-1933 н.р. вони безпідставно на 10 днів продовжили педпрактику студентам других курсів Уманського ІСВ¹²⁷, що, звісно, зашкодило теоретичному навчанням.

Поточний інструктаж студентів з боку методистів проводився шляхом листування, оскільки відвідувати практикантів було важко, взявши до уваги розпорошеність студентів-практикантів по великій кількості районів¹²⁸. В окремих випадках методисти виїжджали до районів, де організовували інструктивні конференції практикантів. Наприклад, у Вінницькому ІСВ в 1931-1932 рр. було проведено 13 таких заходів¹²⁹. Подібне мало місце і в Уманському¹³⁰ та Житомирському ІСВ. Що стосується останнього, то у трьох районах практикантів контролювали також районні викладачі заочного сектору інституту, в інших – райінструктори-методисти¹³¹.

Мали місце ряд недоліків у проведенні практики. Так, у Вінницькому ІСВ нерідко керівники практики виявляли безвідповідальність і некомпетентність. Траплялося так, що студентів відряджали на практику без відповідного інструктажу¹³². З Могилів-Подільського педтехнікуму у жовтні 1930 р. повідомляли, що «керівництво і контроль роботи студентів на селі в школах не переводиться. Студент працює цілком самостійно...»¹³³. Тоді ж на одному із засідань партосередку Кам'янець-Подільського ІНО йшлося про відсутність «концентрованого» керівництва педпрактикою, нестачу місць для практики¹³⁴. Про це ж йшлося у квітні 1931 р. на партійних зборах історико-економічного відділу Кам'янець-Подільського ІСВ¹³⁵. У другому семестрі 1934-1935 н.р. було зірвано педпрактику на II-III курсах історичного факультету, оскільки методика історії через нестачу викладачів на цих курсах не викладалася¹³⁶.

На думку В.К. Майбороди, для покращення результативності педпрактики необхідно було відновити викладання окремих методик, збільшити термін навчання в педвишах, запровадити факультативні курси, активізувати індивідуальну самостійну роботу студентів, а також підвищити відповідальність за якість викладання і, найголовніше, – підпорядкувати практику теоретичному курсу¹³⁷.

Підсумки педагогічної практики підводилися на заключних конференціях, на яких розглядали найбільш дискусійні питання, що виявлялися під час практики з метою її подальшої раціоналізації. У конференціях брали участь представники навчальних закладів, де практикувалися студенти, представни-

ки місцевого комітету професійної освіти. Оцінка практики кожного студента проводилася переважно на підставі поданих кожним практикантом звітів, характеристик та інформацій завідувачів шкіл, райінструкторів, прикріплених до практикантів учителів. Студенти вели щоденники, у який вносили відомості про свою практику, подавали інформацію про почерпнутий досвід учителів, характерні риси життя школи тощо¹³⁸.

Переважно студенти успішно виконували поставлені завдання практики. Наприклад, у Житомирському ІСВ в першому семестрі 1932-1933 н.р. на «добре» педпрактику оцінили 20 студентів, «задовільно» – 81, у другому семестрі – відповідно 12 і 62. Ще 2 студенти отримали «незадовільну» оцінку¹³⁹. У Вінницькому українському педтехнікумі в 1933-1934 н.р. успішність за наслідками педпрактики була такою: «дуже добре» – 2,9%, «добре» – 41,4%, «задовільно» – 50%, «незадовільно» – 5,7%¹⁴⁰.

Практиканти переважно добросовісно ставилися до своїх обов'язків. Зокрема, у лютому 1924 р. ректор Кам'янець-Подільського ІНО В.О. Геринович зазначав, що «вихователі дитячих установ скаржаться, що студенти вчащають всі установи вже дуже багато... Ми виконуємо роботу, потрібну керівникові дитячого руху»¹⁴¹. 11 студентів Вінницького ІСВ у 1931-1932 н.р. за ударну працю в школі отримали грамоти та премії¹⁴².

Щоправда, мали місце діаметрально протилежні за суттю випадки. На початку 30-х рр. керівник практики Кам'янець-Подільського ІСВ А.Сухий у своєму звіті повідомляв, що студенти прибули на практику невідготуваними. Частина з них здійснювала ганебні вчинки, дивилася на педпрактику як на «спосіб підробітку й тому на практиці [поводилися] так, аби роботу з рук збути». Він зазначав, що студенти не вміли поєднувати теорію з практикою, мало працювали над собою. Деякі з них були малограмотними (окремі студенти II курсу літературно-мовного відділу з помилками писали своє прізвище, ім'я, по-батькові, слово «село», «директор»). Після завершення практики 30% студентів не подали звітів, інші 30% були оформлені неграмотно і неохайно¹⁴³. У 1930-1931 н.р. після зауваження райвно декількох студентів відкликали з практики, з яких двох відрахували з інституту¹⁴⁴. У Вінницькому ІСВ студентство недостатньо працювало над собою, ігнорувало громадську роботу, мали місце «негативні випадки склок з педколективами [шкіл]»¹⁴⁵. 17 березня 1935 р. на відкритих партійних зборах Вінницького єврейського педтехнікуму комуніст Котляр заявив: «3-й шкільний курс був на практиці, но вони мало цікавились вивченням дітей і вони не здатні були організувати дітей на перерві». У свою чергу, Левін зазначав, що студенти не читали педагогічної та художньої літератури, що позначалося на ході педпрактики. Не достатньо молодь опанувала українську та російську мови, що було наслідком «байдужого ставлення студентів до цих дисциплін»¹⁴⁶.

Студенти «відзначалися» і антипедагогічними діями. Так, студент Ржищівського педтехнікуму Денисенко на педпрактиці пиячив та хуліганив, Борозенець згвалтував 12-річну ученицю однієї із шкіл Обухівського району. Внаслідок «виховної роботи» студента цього ж закладу М.Тесленка школу відвідували лише 5 учнів із 43¹⁴⁷.

Частина студентів-практикантів не поверталась до навчання, особливо у голодні 1932-1933 рр., про що керівники вишів повідомляли НКО. Таких студентів називали «літунами». В тому разі, коли студента затримали, а він відмовлявся повернутися до закладу для продовження навчання, його виключали з вишу без права навчатися протягом трьох років. Про це повідомляли самого студента, організацію, яка його затримала, а також тих, хто рекомендував його до вступу. Крім того, до найбільш злісних застосовувалася інша міра – їх прізвища публікувалися в бюлетенях НКО, які розсилалися по всіх освітніх закладах та організаціях республіки. Перед тим, як керівник мав взяти випускника на роботу, останній обов'язково перевірявся на наявність у «чорних» списках. Утім, такі кроки не зупиняли напівголодних студентів та викладачів, які у пошуках кращого життя переходили як до інших навчальних закладів, так і взагалі робили спроби змінити професію¹⁴⁸. Зокрема, в Житомирському ІСВ у 1932-1933 н.р. з практики не повернулися 27 студентів, залишившись на учительських посадах, не зважаючи на категоричні вимоги з боку інституту прибути на навчання¹⁴⁹. Студентка історико-економічного факультету Черкаського ІСВ Г. Жадан, перебуваючи на педагогічній практиці у с. Мельниківка Черкаського району, не повідомивши дирекцію вишу перебазувалася у Червоновусівський район. Тому загальні збори студентства вирішили підтримати пропозицію дирекції про відрахування студентки з інституту як «літуна». Така ж доля спіткала і студента літературного факультету П.Хорунжого¹⁵⁰. У Київському російському педтехнікумі у 1931-1932 н.р. втекли з практики 5 студентів¹⁵¹. Із 128 ржищівських студентів, які 1 лютого 1932 р. відбули на практику, в червні на навчання повернулися лише 63 особи. Всі інші «дезертирували, полетіли»¹⁵².

Таким чином, у педагогічних навчальних закладів Правобережної України певна увага приділялася проходженню студентами педпрактики. Перед початком практики проводилася підготовча організаційно-методична робота. На початку 20-х рр. не було уніфікованих вимог до проведення практики і кожний педвиш організував її по-різному. У середині 1920-х – у 1930-х рр. заклади почали формувати свої бази практики. Практиканти-першокурсники шляхом спостережень ознайомлювалися з роботою різних типів освітніх закладів. Другокурсники працювали помічниками вчителя і вихователя. На випускних III і IV курсах студенти самостійно вели педагогічну роботу. Водночас, терміни

практики, її програми були не уніфікованими, недостатньою була методична допомога студентам з боку як райвно, так і окремих шкіл, які до того ж інколи відмовлялися від практикантів чи використовували їх не за призначенням. Частина завідувачів шкіл самовільно затримували студентів на практиці. Переважно молодь успішно виконувала поставлені завдання практики, добросовісно ставилася до своїх обов'язків. Разом з тим, деякі студенти припускалися ганебних вчинків, частина студентства не поверталася до навчання.

Примітки:

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф.1, оп.20, спр.1856, арк.37; Никонов С.М. Педпрактикум і екскурсії в педвузах / С.М. Никонов // Записки Ніжинського Інституту Народної Освіти. – Ніжин, 1925. – Кн. 4-5. – С. 209.
2. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.) / В.К. Майборода. – К. : Либідь, 1992. – 196 с.
3. Нікітчина С.О. Становлення і розвиток системи професійно-педагогічної підготовки вчителів історії в Україні (1917-1991 рр.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / С.О. Нікітчина ; Київський ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1998. – 38 с.
4. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителів в Україні (XIX – перша третина XX ст.) : монографія / Н.М. Дем'яненко. – К. : ІЗМН, 1998. – 328 с.
5. Кліцаков І.О. Педагогічні кадри України (1917-1937 рр.) / І.О. Кліцаков. – Донецьк : Юго-Восток, 1997. – 310 с.
6. Лаврінченко О.А. Практична професійно-педагогічна підготовка вчителя у вищих закладах освіти (1917-1928 рр.) : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / О.А. Лаврінченко ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 1998. – 19 с.
7. Лаврут О.О. Студентство Радянської України в 20-ті рр. XX ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О.О. Лаврут; Донецький національний університет. – Донецьк, 2004. – 221 с.
8. Курневич М.В. До питання про систему педагогічної практики на факсоцвуху ІНО / М.В. Курневич // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / [редкол.: В. Гериневич (ред.), Ф. Кондрацький, М. Курневич, І. Любарський]. – Кам'янець на Поділлі : друкар. ім. Леніна, 1926. – Т. 1. – С. 1.
9. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення / [за заг. ред. проф. О.М. Завальнюка]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – С. 51.
10. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф.р. 266, оп. 1, спр. 150, арк. 7 зв.
11. Там само, арк. 11 зв.
12. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 166, оп. 4, спр. 634, арк. 78.
13. Там само, арк. 70.
14. Там само, оп. 10, спр. 1546, арк. 372.
15. Там само, спр. 1528, арк. 30.
16. ДАЖО, ф.п. 211, оп. 1, спр. 35, арк. 8.
17. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО), ф.р. 302, оп. 1, спр. 394, арк. 71 зв.; спр. 710, арк.80.

18. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 1488, арк. 94; оп. 11, спр. 149, арк. 141.
19. Там само, оп. 11, спр. 148, арк. 17.
20. Там само, оп. 7, спр. 1783, арк. 75-76.
21. ДАХО, ф.р. 302, оп. 1, спр. 394, арк. 71 зв.; спр. 400, арк. 1 зв.; спр. 710, арк.80; Державний архів м. Києва (далі – ДАМК), ф.р. 359, оп. 1, спр. 135, арк. 11.
22. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 148, арк. 97.
23. Там само, оп. 10, спр. 807, арк. 208 зв.
24. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф.п. 457, оп. 1, спр. 438, арк. 69 зв.-70.
25. ДАХО, ф.р. 302, оп. 1, спр. 1631, арк. 90.
26. ДАМК, ф.р. 359, оп. 1, спр. 67, арк. 35.
27. Дем'яненко Н.М. Вказ. праця. – С. 227.
28. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1077, арк. 235; оп. 4, спр. 634, арк. 10, 71-72.
29. Там само, оп. 2, спр. 1077, арк. 235; оп. 4, спр. 634, арк. 77-78.
30. Там само, оп. 2, спр. 291, арк. 9зв.
31. Там само, спр. 843, арк. 46 зв.
32. Там само, спр. 1057, арк. 10.
33. Дем'яненко Н.М. Вказ. праця. – С. 229.
34. ДАХО, ф.р. 302, оп. 1, спр. 50, арк. 48-49.
35. Там само, спр. 395, арк. 117-117 зв.
36. Там само, спр. 400, арк. 1 зв.; спр. 566, арк. 93; спр. 601, арк. 91.
37. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 807, арк. 189.
38. Там само, арк. 208.
39. Там само, оп. 11, спр. 148, арк. 96.
40. Там само, оп. 9, спр. 1794, арк. 28.
41. ДАМК, ф.р. 920, оп. 11, спр. 18, арк. 76.
42. ДАВО, ф.п. 29, оп. 1, спр. 620, арк. 122.
43. Там само, ф.п. 457, оп. 1, спр. 135, арк. 280.
44. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 1495, арк. 68.
45. ДАМК, ф.р. 807, оп. 11, спр. 18, арк. 5.
46. Там само, ф.р. 359, оп. 1, спр. 67, арк. 35; спр. 135, арк. 11.
47. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 1490, арк. 28.
48. Там само, оп. 5, спр. 573, арк. 26.
49. Там само, оп. 6, спр. 205, арк. 17.
50. ДАХО, ф.р. 2597, оп. 1, спр. 1, арк. 253, 380.
51. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 304, арк. 193; оп. 8, спр. 404, арк. 10.
52. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 1495, арк. 5.
53. ДАВО, ф.п. 457, оп. 1, спр. 438, арк. 69.
54. Суровий А.Ф. Технікуми Поділля в 1920-х роках / А.Ф. Суровий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. / [редкол.: П.Т. Тронько (гол.), О.М. Завальнюк (відп. ред.), Л.В. Баженов та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 14. – С. 166.
55. Там само. – С. 164; ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 207, арк. 187.
56. Суровий А.Ф. Технікуми... – С. 162.
57. ДАЖО, ф.р. 266, оп. 1, спр. 142, арк. 30.
58. ДАХО, ф.р. 5, оп. 1, спр. 611, арк. 33.
59. Дем'яненко Н.М. Вказ. праця. – С. 236.
60. Суровий А.Ф. Технікуми... – С. 162.
61. ДАЖО, ф.р. 266, оп. 1, спр. 150, арк. 8; ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 289, арк. 310.

62. ДАХО, ф.р. 5, оп. 1, спр. 611, арк. 33.
63. ДАМК, ф.р. 920, оп. 11, спр. 18, арк. 75 зв.
64. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 207, арк. 187.
65. Суровий А.Ф. Технікуми... – С. 166.
66. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 263, арк. 365; ДАЖО, ф.р. 266, оп. 1, спр. 116, арк. 3; ф.р. 344, оп. 1, спр. 116, арк. 11; спр. 132, арк. 16 зв.
67. Лаврут О.О. Вказ. праця. – С. 126.
68. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 619, арк. 115; ДАВО, ф.р. 1941, оп. 1, спр. 1, арк. 11.
69. ДАХО, ф.р. 5, оп. 11, спр. 611, арк. 33.
70. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 149, арк. 141.
71. Там само, оп. 4, спр. 634, арк. 98 зв.
72. Дем'яненко Н.М. Вказ. праця. – С. 236.
73. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР. 1917-1967 / [редкол.: А.Г. Бондар (відп. ред.), О.Г. Дзевєрін, Б.С. Кобзар та ін.]. – К. : Рад. шк., 1967. – С. 273.
74. ДАХО, ф.р. 5, оп. 1, спр. 611, арк. 33.
75. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 289, арк. 310; ДАЖО, ф.р. 266, оп. 1, спр. 150, Арк. 8.
76. ДАЖО, ф.р. 266, оп. 1, спр. 150, арк. 15 зв.
77. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 634.
78. Там само, оп. 5, спр. 289, арк. 604.
79. Там само, оп. 10, спр. 1528, арк. 29.
80. Там само, ф.р. 266, оп. 1, спр. 38, арк. 194-195.
81. Там само, ф.р. 344, оп. 1, спр. 132, арк. 17.
82. Там само, ф.р. 266, оп. 1, спр. 141, арк. 20.
83. Там само, спр. 142, арк. 30.
84. ДАВО, ф.п. 29, оп. 1, спр. 620, арк. 122; ф.р. 1179, оп. 1, спр. 13, арк. 45 зв.
85. Суровий А.Ф. Технікуми... – С. 166.
86. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 207, арк. 187.
87. ДАХО, ф.р. 5, оп. 1, спр. 611, арк. 39.
88. Там само, спр. 641, арк. 27.
89. Там само, спр. 611, арк. 33.
90. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 289, арк. 310.
91. ДАЖО, ф.р. 266, оп. 1, спр. 150, арк. 8.
92. Там само, арк. 11 зв.
93. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 619, арк. 115; ДАВО, ф.р. 1941, оп. 1, спр. 1, арк. 11.
94. Суровий А.Ф. Вінницький інститут народної освіти (1920-ті рр.) / А.Ф. Суровий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. / [редкол.: П.Т. Тронько (гол.), О.М. Завальнюк (відп. ред.), Л.В. Баженов та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 10. – С. 304.
95. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 634, арк. 98 зв.; оп. 5, спр. 289, арк. 604.
96. Там само, оп. 10, спр. 1488, арк. 94.
97. ДАЖО, ф.п. 211, оп. 1, спр. 49, арк. 3.
98. Гінківський Л. Про роботу педагогічної кафедри (Підсумки і завдання) / Л. Гінківський // За більшовицькі кадри. – Житомир, 1935. – 1 липня. – №1. – С. 5.
99. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, спр. 1729, арк. 85.
100. ДАВО, ф.п. 292, оп. 1, спр. 4, арк. 39 зв.

101. ДАЖО, ф.р. 266, оп. 1, спр. 141, арк. 20; ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 263, арк. 365.
102. Там само, спр. 142, арк. 30.
103. Там само, спр. 167, арк. 216.
104. Там само, ф.р. 344, оп. 1, спр. 116, арк. 3 зв., 11-11 зв.
105. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 415, арк. 45.
106. Там само, спр. 205, арк. 17.
107. Там само, оп. 5, спр. 573, арк. 16.
108. Там само, оп. 6, спр. 207, арк. 187.
109. Суровий А.Ф. Проскурівський педагогічний технікум (1920-ті рр.) / А.Ф. Суровий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. / [редкол.: П.Т. Тронько (гол.), О.М. Завальнюк, Л.В. Баженов та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оюм, 2007. – Т. 9. – С. 21.
110. ДАХО, ф.п. 301, оп. 1, спр. 92, арк. 4.
111. ДАМК, ф.р. 359, оп. 1, спр. 135, арк. 11-13.
112. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, спр. 1783, арк. 76.
113. Там само, оп. 5, спр. 573, арк. 26; оп. 11, спр. 149, арк. 141.
114. Каїцаков І.О. Вказ. праця. – С. 106.
115. ДАХО, ф.р. 302, оп. 1, спр. 394, арк. 71.
116. Там само, спр. 566, арк. 93.
117. Там само, спр. 419, арк. 58-58 зв.
118. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 1488, арк. 94; оп. 11, спр. 149, арк. 141.
119. Там само, оп. 10, спр. 1488, арк. 59 зв.; ДАХО, ф.р. 302, оп. 1, спр. 1631, арк. 89-89 зв.
120. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 1490, арк. 28.
121. ДАМК, ф.р. 359, оп. 1, спр. 67, арк. 93.
122. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 148, арк. 96.
123. Там само, оп. 10, спр. 1498, арк. 24.
124. ДАВО, ф.п. 292, оп. 1, спр. 4, арк. 58 зв.; спр. 5, арк. 1 зв., 5.
125. ДАХО, ф.п. 4, оп. 1, спр. 29, арк. 6.
126. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, спр. 1783, арк. 82.
127. Там само, оп. 11, спр. 148, арк. 17.
128. Там само, оп. 10, спр. 1488, арк. 94; спр. 1490, арк. 28; ДАХО, ф.р. 302, оп. 1, спр. 1841, арк. 10.
129. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 1546, арк. 372.
130. Там само, оп. 11, спр. 148, арк. 17.
131. Там само, арк. 97.
132. ДАВО, ф.п. 292, оп. 1, спр. 5, арк. 8 зв.
133. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, спр. 1783, арк. 35.
134. ДАХО, ф.п. 4, оп. 1, спр. 35, арк. 1.
135. Там само, спр. 29, арк. 6.
136. ДАХО, ф.р. 302, оп. 1, спр. 2208, арк. 39.
137. Майборода В.К. Вказ. праця. – С. 85.
138. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 634, арк. 71; оп. 5, спр. 566, арк. 304-305; оп. 6, спр. 415, арк. 45; оп. 10, спр. 1488, арк. 94; оп. 11, спр. 148, арк. 96; ДАХО, ф.р. 5, оп. 1, спр. 611, арк. 39; ф.р. 302, оп. 1, спр. 1145, арк. 8; ДАМК, ф.р. 359, оп. 1, спр. 135, арк. 12-13; Суровий А.Ф. Технікуми... – С. 167.
139. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 148, арк. 96.
140. ДАВО, ф.р. 1179, оп. 1, спр. 13, арк. 70.
141. ДАХО, ф.р. 302, оп. 1, спр. 584, арк. 3 зв.
142. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 1546, арк. 372.

143. ДАХО, ф.р. 302, оп. 1, спр. 1403, арк. 74.
144. Там само, спр. 1841, арк. 10.
145. ДАВО, ф.п. 292, оп. 1, спр. 4, арк. 30 зв.
146. ДАВО, ф.п. 136, оп. 6, спр. 608, арк. 10-11.
147. Габець М. Про Липника, «липову» дирекцію і гнилий дух / М. Габець // Студент революції. – 1932. – №27. – С. 34.
148. Гринько А.І. Становище Кам'янець-Подільського та Вінницького інститутів соціального виховання у 1932-1933 рр. (за документами Центрального державного архіву вищих органів влади, управління України) / А.І. Гринько // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. / [редкол.: П.Т. Тронько (гол.), О.М. Завальнюк (відп. ред.), Л.В. Баженов та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 16. – С. 201.
149. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 148, арк. 96.
150. Ката-ба. Слідкуйте за лігунами / Ката-ба // Студент революції. – 1931. – №24. – С. 29.
151. ДАМК, ф.р. 359, оп. 1, спр. 27, арк. 5.
152. Габець М. Про Липника, «липову» дирекцію... – С. 33.

В статье рассказывается о подготовительной работе, ходе и результатах прохождения педагогической практики студентами педагогических учебных заведений Правобережной Украины в 1920-1930-х гг. Автор на конкретных примерах показал положительные и отрицательные стороны в ее организации.

Ключевые слова: практика, студенты, институт, техникум, группа.

Отримано: 10.09.2015 р.

УДК 372.48(477.81)«194»1941-1944

Віктор Мисан

ШКІЛЬНА ОСВІТА В РЕЙХСКОМІСАРІАТІ «УКРАЇНА» (на прикладі школи №2 міста Рівного)

У запропонованій статті розкрито особливості освітньої політики в роки нацистської окупації на прикладі функціонування школи №2 м. Рівного. Проаналізовано навчальний план, шкільні предмети, склад педагогічних працівників, тривалість та організацію навчально-виховної роботи освітнього закладу в умовах окупаційного режиму.

Ключові слова: Друга світова війна, окупаційний режим, освітня політика, навчальний план, шкільні предмети, навчально-виховна робота.

Ще донедавна, досліджуючи вітчизняну освіту в роки Другої світової війни, окремі українські вчені намагалися використовувати традиційні схеми та підходи в аналізі освітнього процесу окупаційного періоду. У педагогічній науці склалася традиція не аналізувати освітній процес у зв'язку із тимчасовою окупацією території України¹. Інші дослідники історії освіти та педагогіки,